

Aydınlatılması İstlenen Noktalar

Oğlan Şeyh tekkesi şeyhi İbrahim Efendinin Hurufiliği — Leylâ ile Mecnun — İbrahim Efendinin Dili dânası — Melâmilik ve Melâmî şeyhleri — Gaybî Dede'nin Hurufiliği — Ruhûlkudûs ve İbrahim Efendinin sözleri — Fransız riyaziye âlimi ve Fuzulî — Fadlullahı Hurufinin katli — Şair Nesimî

Yazan:

Filozof RIZA TEVFIK

Ben, yirmi sekiz sene evvel o uzun kasıdeyi serhetmiştim. Müsveddesi mevcuttur.

(O kim indî zemine âsümandan söz idi tahkik (yani muhakkak!)

Hudâ ol sözdürür (yani sözdür), ol

söz ben iml fehmeyle tahkika

Sözün hak olduğuna bilmek dilersen,

sözüme yol bul

Özünden gitse söz, sâde ne kalır

söyle gel, yârâ (ey yâr ey dost!)

Söz olup söyleyen hakır, Cenâbı

zâtı mutlakır,

Bu söz bir sırrı muğlakır, hakikat

ey ulûl ârâ (birçok fikirler sahibi.)

Sözün aslı nefestir, bir nefesten

zindedir âlem.

Nefes nutkile zâhirdir, nutuktur

remzi (mâ evhâ) (1)

Hakikat netku savt ü söz, üçü bir

asla mebnidir.

Fürûf otuz iki harfta zâhir oldu, tak

simâ (taksim olununca.)

Yarâdılmı ne kim varsa kamüsü

(hepsi) nutka mazhardır.

Dü (iki) âlem dil dudaktır nutka,

nâtiktir, kamü eşyâ! ilâ ahirih.

Bu kadarı kâfidir. Birkaç sene

evvel Beyruta gelip uzunca bir müd

det orada kalan münevver bir dostum

bana (Melâmîlik hakkında) yazılmış

ehemmiyetli bir kitap getir-

mişti. Bu kitabın fadıl müellifi bay

Baki Melâmîlik itikadı hakkında et-

raflı malûmat vermekten ziyade me-

lâmî şeyhlerine dair hayli faydalı

tahkikatta bulunmuştu. Şeyh İbra-

him efendiylî hurufilerden addetmiş

bulduğumdan dolayı yanlış oldu-

ğumu o kıymetli eserinde zikretmiş-

ti. Ben şeyh İbrahim efendinin res-

men Melâmîyeden olduğunu bildirdim

ruhu şâd olsun! Pek aziz dostum E-

dip Harabî baba, bana şeyh İbrahim

efendinin divanını kendi elile yirmi

beş yıl evvel, istinsah edip hediye

etmişti. Onu bende bulunan bir eski

nüsha ile de karşılaştırıp tashih et-

tiğim için, o divanı lâyıkile okumaş

tum. Bugün buraya nakletmiş oku-

ğum altı beyit, İbrahim efendi mer-

humun hurufî olup olmadığına dair

evvelce beyan etmiş olduğum müla-

hazaların doğru olup olmadığını gös-

terir. Şeyh İbrahim efendinin yetiştir-

miş ve kendisine halife olarak tav-

siye etmiş olduğu şeyh Gaybî efendi

de mükemmel bir hurufidir ve bü-

tün malûmatını, şeyhi İbrahim efendi-

den almıştır. Bu sözleri herkesten

evvel kendî karihasından alıp nes-

reden zat, (İskenderiye medresesi)

müessisi olan meşhur filozof Phil-

lon = Filon) idi. Bundan takriben

(1930) sene evvel, yani Hazreti İsa

henüz on dört yaşında bir çocuk-

iken (?!), aynen ve tamamen İbra-

him efendinin söylediklerini söyle-

mişti. O zamanlar Hıristiyanlık —ye-

ni ve umumî bir din olarak— doğun-

ca bu hurufîlik itikadından çok mü

teessir olmuş, o derecede ki (Fi-

lon) un (logos) u yanî (kelâm) 1

(1) Bu kelime Kur'ânı kerimden alınmıştır Allah'ın peygambere (vah-yettiği şey) demektir.

Hıristiyan itikadında (ruhulkudûs) gekline girmişti.

Hazreti İsanın şehit olarak ve-

fatından sonra yüzlerce inciller nes-

rolundu nihayet dört muhtelif nü-

shaya irca edildi. Onlardan biri olan

(Yohannanın incilî), hurufî itikadını

ilân ile söze başlar. İlk cümlele-

ri şunlardır: (İptidada kelâm vardı,

ve kelâm, Allah ile beraberdi; ve

kelâmulhâ idi...)... (Her şey onun-

la yapılmıştı...)... (Hayat onda idi.

Hayat dahi insanın nuru idi.) Bu

sözler İbrahim efendinin (dili dâna)

unvanlı kasidesinde aynen ve tama-

men var. Yukarıda naklettiğim altı

beyit ile de mukayese ediniz. Benim

tahkikatıma göre meşhur (Sabatay

Sevi) nin de mezhebi ve esas itika-

dı budur. Bu mesele için bu kadar

izahat, kifayet eder sanırım. En

yüksek mânâsile hurufîlik dünyada

bugün pek büyük bir cemaatin me-

habidir.

Bizim gönüllü şairimiz Fuzulînin

hurufîliğine gelince, benim onda

güphem yok!.. Fakat yüksek mânâ-

sile bir hurufî olduğuna kanaatim

de güphem yok. Bu hususta dehlizim

bu aşık şairin, (Neşelî kâmil) tabiri-

le tavsif ve tarif etmiş olduğu üvi-

ve kahir heyecanı pek iyi anlamış ve

anlatmış olmasından ibaret değildir.

O kadarla iktifa edebilseydim, be-

zaim gençliğimde en meşhur riyaziye

âlimlerinden olan Paris rasathanesi

müdürü müteveffa (Camille Flam-

marion = Kamil Flamaryon) u da

en ârif hurufîlerden addetmek lâzım

gelirdi.

Fırfıreten büyük bir şair doğmuş

olan bu adam da aşk tarifinde Fuzulî-

linin sözlerini aynile söylemişti.

(Uranî) edile meşhur olan ilmi bir

romeninde, İsveçli (İklera) fevkalâ-

de bir âni vecd esnasında —sevğilisi

olan (Spero) ya şu sözlerle aşkı il-

ân ediyor:

(Je suis à toi, pour moi, je n'existe

pas; je suis anéanti dans ta lumi-

ère, dans ton amour, dans ton bon-

heur et je ne désire rien, rien de

plus.)

Tercümesi: (Ben seninim, ken-

dim için (yani kendi hesabıma,) me-

vcut değilim; senin nurunda, senin

aşkında, senin saadetinde fânî ol-

muşum ve hiç bir şey arzu etmi-

yorum. Bundan ziyade!) Sayfa: 146.

Güzel değil mi? Fuzulî divanının

birinci gazelinde: (Eylemez halvet-

sarayı sırrı vahdet mahremi, aşkı

maşuktan maşuku aşkıktan cüdâ)

beytinden ilham alınış da (İklera)

denilen kız, sevğilisine o iki satır-

lık dilber mektubu yazmış demez mi-

niz? Riyazi bir âlim olan (Flamaryon)

aşkın riyazi hesaba uymadığını o

kitabın (155) inci sayfasında da

söylüyor: «Hesap ilminde bir ile bir

iki eder, demek ne kadar doğru ise

aşkta bir ile bir yine bir eder me-

mek de o kadar doğrudur.» diyor.

Eminim ki bu Fransız âlimi Fuzulî-

yi rüyasında bile görmemiştir. Yazık

ki Fuzulînin hurufî olduğuna aşk

hakkındaki itikadını delil getiremi-

yorum, Flamaryonu da hurufî addet-

mek lâzım gelecek; fakat başka de-

lillerim var: Evvelâ Fuzulî şidir.

alevidir, ve mezhepçe Câferidir; ta-

rikatça da Bektaşidir. Hurufî mez-

Sev. Sa: 3. Sü: 6. da)

Muhterem okuyucularımın en meraklılarından ara sıra almakta olduğum iltifatnameler de (Edebi müsahabeler) imden zevk alıp istifade ettikleri bildiriliyor; bu son zamanlarda «Yeni Sabah» ta neşrolunan üç dört makale çok merak uyandırmış imiş. Fakat bazı cihetlerinim lâyıkile anlaşılabilmesi ve meraklı okuyucularımızın tamamile tatmin edilmesi için müphem kalmak iki üç noktanın —daha biraz izahat ile— tenvir olunması isteniyor. Bahsi ikmal ve okuyucularımızın merakını tatmin için lâzım gelen izahatı maalmemmuniyet arz ediyorum.

Daha iyi anlaşılmasını matlûp olan şu cihetlerim:

Oğlan şeyh tekkeyi şeyhi İbrahim efendinin hakikaten hurufî mezhebine ve harflerin ehemmiyetine inanır bir adam olup olmadığına daha kuvvetli deliller isteniyor. (Aşık Felâtûn) münasebetile hurufî Türk şairleri zümresine idhal edilen ve o haysiyet ile zikri geçen Fuzulî'nin hurufî mezhebine salık olduğuna dair geçen makalede irad etmiş olduğum iki beyit kâfi bir delil olarak kabul edilmiyor. Ondan sonra da Leylânın mecnun ile birleşmesine hiç bir mâni kalmadığı halde Mecnuna bu hususta vaki olan nikâh teklifinin reddedilmesinde Fuzulî'nin Mecnuna atfettiği Söfiyane mülahazaların daha ziyade izahı isteniliyor. Şu izahatı arz ediyorum:

Hurufîlik mezhebinin —en yüksek mânâsile— esaslı akidesi bildiğimiz harflerin Ebced hesabı ile kıymetlerini esas itihaz edip de bazı hesaplarla kehanet hüneri göstermek değildir. Şiirde maşukunla kâşıkın kirpiklerini saçlarını harflere teşbih edip (kinayeli = Allégorique) bir ifade ile —Kur'ânı kerimdeki âyatı— onun yüzünde görmek ve göstermek de değildir. Bütün dinler ve mezhepler nazarında (sırrı mutlak) olan «ezeli bir kudret» in, insanlara kendisini bildirmek için evvelâ (Kelâm) suretinde tecelli etmiş olduğuna ve bu suretle bizim idrak edebileceğimiz bir şekilde görünmüş olduğuna şiddetle inanmaktadır. (Allah) dediğimiz o ezeli kudretin bize nefes ve ruh ve can vermekle kendisini bize tanıtmış ve bildirmiş olduğunu kabul etmektir. Hakikati keşif ve idrak edebilmek bahsinde de —alelumuna tasavvuf taraftarlarının yaptığı gibi— akıl ve havas yerine aşkı tercih ve kabul etmek ve aşkın yegâne (bilgi vasıtası) olduğuna inanmaktadır. Ebced hesabına göre harfleri rakam gibi kullanmak, hurufîliğin en ehemmiyetsiz cihetidir. Böyle olmakla beraber tasavvufta yüksek bir mertebeye haiz olan Aksaraylı Şeyh İbrahim efendi, mükemmel bir hurufî şeyhi olduğunu isbat edecek surette hurufî mezhebinin felsefî prensiplerini pek açık bir lisan ile söylemiş, ve otuz iki harfu da ehemmiyetle zikrettikten sonra (yaratılmış ne varsa nutka mazhardır. Bütün esya nâtiktir) demekle hurufîliğine —ahkâmını ve mânâsını kâinata tamâm etmiştir. Bence en kıymetli eseri olan meşhur (dili dâna) unvanlı kasidesinden şu altı beyit zikretmek, bu mühim adam hakkında söylediklerimi teyit için en kuvvetli delil getirmektedir.

Aydınlatılması istenen noktalar

(İkinci Sayfadan Devam)

hebinin müessisi, hicretin (800) tarihinde meydana çıkmış ve Timürlenğin sağlığında Azerbaycan taraflarında propaganda yaparken, bazı mutaassıp adamlar tarafından hükûmete haber verilmiş ve mezhepçe şii olan Timürlenk —o zaman Azerbaycan, Irak ve Suriye eyaletlerinin umumî valisi olan— üçüncü oğlu Mirza Celâleddin Miranşaha Fazlullahı hurufinin katlini emretmiş. O sırada, galiba, Azerbaycanda (Encane) şehrinde Fazlullah tevkif olup katledildikten sonra başı lâğırma, cesedi de köpeklere atılmış. Bu fecî vakayı hikâye edenler ve hususa Fazlın kendi halifesi olan şair (Aliyyülâlâ) Fazlullahın o gün çok sarhoş olduğundan dolayı, ağzından bazı mühim söz kaçırmış ve o yüzden başını belâyaya sokmuş olduğunu söylüyor. Bu vaka, takriben Hicretin (803) sıralarında zuhura gelmiş olsa gerektir. Çünkü Fazlullah (800) senesinde meydana çıkmış ve biraz propaganda ile epeyce halk kazanmış ve Timürlenk 807 de Asyanın ortasında Çine sefer ederken ölmüştü. Oğlu Miranşah da babasının vefatından üç sene üç ay sonra yani (810) Azerbaycan hududunda Kara koyunluların reisi Kara Yusuf ile muharebe ederken maktul düşmüştü. Her ne ise muhakkak olan şudur ki hurufilik Anadolunun Kızılbaş Türkleri içinde pek çabuk yayılmış ve kuvvetli bir surette kök salmıştı. (963) de Kerbelâda Taundan öldüğü muhakkak olan Fuzulî, Fazlın vefatından takriben yüz altmış sene sonra dünyadan göçmüştü. Bu uzun zaman zarfında Bağdatta ve etrafında bulunan memleketlerde bu yeni mezhebe mensup olanlar pek çoğalmıştı. Hepsinden sarfı nazar, Fuzulî'nin hemşerilerinden ve Bağdat civarı köylerinden (Nesim) kariyesinde doğmuş olan Seyyid Ümadüddini Nesiminin ne ateşli ve imanî kavi bir hurufî propagandacısı ve ne heyecanlı ve muktedir bir şair olduğunu ve bilhassa Fuzuliye çok tesir etmiş bulunduğunu evvelki makalelerimde arzetmiştim. Hem şii, hem bektâşi Mümin babanın müridi olan Fuzulî'nin o zaman bektâşilerinin pek çoğu gibi hurufî olması pek muhtemeldir. Oğlunun adını (Fadl) koymuş olması tesadüfe hamlolunamaz. Fakat bunlar hepsinden ziyade gazelleri pek hurufiyanedir. Ben ona bakıyorum ve hurufiliği ona pek yakıştırıyorum. Yoksa kendisi pek çekingendir. Bundan başka renk vermez.

